

Yttrande
2023-11-01

Ärende nr: 42

Yttrande angående – remiss från Justitiedepartementet – Förstärkt skydd för den personliga integriteten - behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp samt omvändelseförsök (SOU 2023:37)

För ett demokratiskt och jämlikt land som Sverige finns det ingen anledning att ge dessa inhumana och tyranniska hederskulturer något som helst utrymme. Förslagen borde funnits på plats för tre decennier sedan. De är efterlängtrade, de välkomnas och bör tillstyrkas.

Ett oskuldsintyg baseras oftast på en oskuldskontroll som föreslås kriminaliseras. Därför bör såväl skriftliga som muntliga intyg kriminaliseras för att ge full effekt. Att genom tvång eller hot tvinga någon till att förändra sin sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck ska alltid vara straffbart. Norge har redan ett förbud på plats, Sverige bör tveklöst följa efter.

Tjänsteutlåtande

Utfärdat 2023-10-10

Ärendenummer SLK-2023-00689

Handläggare

Anna-Carin Jansson

Telefon: 031-368 06 27

E-post: anna-carin.jansson@stadshuset.goteborg.se

Remiss från Justitiedepartementet - Förstärkt skydd för den personliga integriteten - behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp samt omvändelseförsök

Förslag till beslut

I kommunstyrelsen:

Yttrande över remissen "Förstärkt skydd för den personliga integriteten - behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp samt omvändelseförsök (SOU 2023:37)" i enlighet med bilaga 2 till stadsledningskontorets tjänsteutlåtande översänds till Justitiedepartementet.

Sammanfattning

Justitiedepartementet har skickat remissen Förstärkt skydd för den personliga integriteten - behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp samt omvändelseförsök (SOU 2023:37) till Göteborgs Stad för ett yttrande. Remissen inkom 2023-07-19 och ska vara Justitiedepartementet tillhanda senast 2023-11-20.

Uppdraget har bestått i att dels utreda och ta ställning till behovet av åtgärder mot så kallade oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsoperationer, dels ta ställning till om underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott bör kriminaliseras. Oavsett ställningstagande i sak ska förslag lämnas som innebär en kriminalisering av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsoperationer. I utredningen ska det dessutom ingå en redogörelse och analys för vilket straffansvar som finns när det gäller så kallade omvändelseförsök av hbtq-personer inklusive ställningstagande till om det straffrättsliga skyddet bör förstärkas.

Stadsledningskontoret ställer sig bakom betänkandets förslag på en kriminalisering av oskuldskontroller, oskuldsingrepp och underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskap. Då det inte kan uteslutas att så kallade oskuldsintyg utfärdas även om oskuldskontroller kriminaliseras menar stadsledningskontoret dock att även utfärdande av intyg bör straffbeläggas. Vad gäller så kallade omvändelseförsök av hbtq-personer delar stadsledningskontoret inte utredningens bedömning om att befintlig lagstiftning är tillräcklig. Stadsledningskontorets menar bland annat att systematiska och återkommande försök att "omvända" hbtq-personer inte fullt ut omhändertas i dagens lagstiftning och skulle därför gärna se att en ny brottsrubricering utformas.

Bedömning ur ekonomisk och ekologisk dimension

Stadsledningskontoret har inte funnit några särskilda aspekter på frågan utifrån dessa dimensioner.

Bedömning ur social dimension

En kriminalisering av oskuldskontroller, oskuldintyg och oskuldsingrepp kan liksom en kriminalisering av underlåtenhet att avslöja tvångsäktenskap och barnäktenskap sägas ligga i linje med de värden som fastslås i den allmänna deklarationen om mänskliga rättigheter, kvinnokonventionen och de nationella jämställdhetspolitiska målen. Exempelvis vad gäller var och ens rätt till liv, frihet och personlig säkerhet och kvinnors rätt att utöva de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna på samma villkor som män.

Lagstiftning som syftar till att motverka hedersrelaterat våld och förtryck är också i stor utsträckning en barnrättsfråga. En stor del av de som utsätts för de handlingar som föreslås kriminaliseras drabbar barn under 18 år.

På samma sätt som mänskliga rättigheter syftar till kvinnors och mäns lika värde, utgår de mänskliga rättigheterna också från att de omfattar alla och envar – det innebär rätten till liv, frihet och personlig säkerhet även inkluderar hbtq-personer.

Bilagor

1. Sammanfattning SOU 2023:37
2. Förslag till yttrande till Justitiedepartementet

Ärendet

Justitiedepartementet har skickat remissen Förstärkt skydd för den personliga integriteten - behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp samt omvändelseförsök (SOU 2023:37) till Göteborgs Stad för ett yttrande. Remissen inkom 2023-07-19 och ska vara Justitiedepartementet tillhanda senast 2023-11-20.

Ärendets beredning

På grund av den korta handläggningstiden har remissen inte nämndbehandlats. Stadsledningskontoret har valt att fokusera på de delar av betänkandet som ligger inom den kommunala rådigheten. I beredning har förutom stadsledningskontoret även tjänstepersoner socialförvaltning centrum Regionalt stödcentrum heder samt socialförvaltning sydväst Resursteam heder deltagit.

I beredningen av tilläggsdirektivet om omvändelseförsök av hbtq-personer har även Göteborgs Stads HBTQI-råd bidragit med synpunkter.

Beskrivning av ärendet

Förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck har uppmärksamats alltmer de senaste åren då detta bryter mot såväl grundläggande mänskliga fri- och rättigheter som de jämställdhetspolitiska målen i Sverige. Ny lagstiftning har både tillkommit och skärpts på en rad områden. I linje med detta beslutade regeringen i november 2021 att utse en särskild utredare med uppdrag att dels utreda och ta ställning till behovet av åtgärder mot så kallade oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsoperationer, dels ta ställning till om underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott bör kriminaliseras (dir. 2021:98).

Genom ett tilläggsdirektiv (dir. 2022:113) fick utredaren i uppdrag att utöver det ursprungliga uppdraget även analysera och redogöra för vilket straffansvar som i dag finns när det gäller så kallade omvändelseförsök av hbtq-personer. Utredaren skulle samtidigt ta ställning till om det straffrättsliga skyddet bör förstärkas.

2022 tillkom också ett andra tilläggsdirektiv (dir. 2022:136). Det ursprungliga uppdraget ändrades då på så sätt att utredaren även, oavsett ställningstagande i sak, skulle lämna förslag som innebär en kriminalisering av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsoperationer.

Uppdraget i sin helhet redovisades till ansvarigt statsråd den 1 juli 2023.

Utredningens bedömningar och förslag

Utredningen har bestått av två delar. Den första delen redogör för de delar av uppdraget som omfattar så kallade oskuldskontroller, utfärdande av oskuldsintyg och oskuldsingrepp samt underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott. Den andra delen består i analys och redogörelse för vilket straffansvar som finns när det gäller så kallade omvändelseförsök av hbtq-personer inklusive ställningstagande till om det straffrättsliga skyddet bör förstärkas.

Del 1 Oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp

För att inhämta kunskap om förekomsten av oskuldskontroller, utfärdande av oskuldsintyg och oskuldsingrepp har utredningen dels behövt definiera centrala begrepp, dels komplettera underlag från tidigare studier och kartläggningar inom området genom

enkäter och utställda frågor till bland annat ungdoms- och barnmorskemottagningar, regionala resurscentra och ideella organisationer.

Centrala begrepp

Utredningen konstaterar att uppdragets fokus rör känsliga frågor med ibland svåra överväganden av hur vissa företeelser lämpligast ska beskrivas och benämnas. Ett centralt begrepp är ”oskuld”, vilket utredningen valt att definiera som att en person inte haft samlag. Ett annat begrepp av hög relevans för utredningen är ”mödomshinna”. Detta utifrån att det i sammanhang där starka hedersnormer råder, liksom i delar av övriga samhället, förekommer en helt ovetenskaplig föreställning om att flickor och kvinnor som inte har haft samlag skulle ha en hinna som täcker vaginalöppningen. Det som finns är slemhinneveck av varierande utseende i slidmynningen, men som man inte utifrån en undersökning av dessa veck kan avgöra om någon har haft samlag eller inte.

Såväl oskuldskontroller, oskuldsintyg som oskuldsingrepp är avsedda att upprätthålla en familjs eller släkts heder då denna bygger på normer om att ogifta flickor och kvinnor ska vara oskulder och utan sexuella erfarenheter då de gifter sig. Med oskuldskontroll avses en undersökning av en flickas eller kvinnas underliv som genomförs i syfte att bedöma om hon är oskuld eller inte. Ett oskuldsintyg är ett intyg utfärdat av en läkare eller annan betrodd person i vilket en flicka eller kvinna direkt eller indirekt framställs som oskuld, exempelvis genom att det anges att hon har en intakt mödomshinna. Ett exempel på situation där oskuldskontroller kan tänkas genomföras och oskuldsintyg upprättas är inför ett stundande äktenskap. Enligt det nationella centrumet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen i Östergötlands län kan förekomsten av ett sådant oskuldsintyg påverka det brudpris som kvinnan eller hennes familj får. Örebro universitet genomförde 2018-2019 en kartläggning av det hedersrelaterade våldet och förtrycket i Stockholm, Göteborg och Malmö. I den lyfts gynekologiska kontroller som påtvingas flickor och kvinnor som fått rykte om sig att inte längre vara oskulder som skäl för oskuldskontroll.

Förekomsten av oskuldkontroller och oskuldsintyg i Sverige

Utredningen konstaterar att det inte finns några studier eller kartläggningar som på ett direkt kvantitativt vis kan ange hur omfattande förekomsten av oskuldskontroller eller oskuldsintyg är i Sverige. Däremot finns studier som kan ge en indirekt indikation genom exempelvis sammanställd erfarenhet hos yrkesverksamma inom vården. Indikationer som bekräftats av underlag som samlats in från bland annat de regionala resurscentren och ideella organisationer. Utredningen kan därför sammantaget fastslå att oskuldskontroller och oskuldsintyg förekommer i Sverige. Likaså att oskuldskontroller utförs såväl inom den offentliga som privata vården som inom den privata sfären.

Utredningen har inte funnit belägg som tyder på att förekomsten är omfattande, men det konstateras samtidigt att det troligen föreligger ett mörkertal eftersom berörda flickor och kvinnor inte alltid söker stöd eller vänder sig till hälso- och sjukvården. Likaså kan det förekomma att flickor och kvinnor med hemvist i Sverige genomgår oskuldskontroller i utlandet.

Förekomsten av oskuldsingrepp

Oskuldsingrepp är kirurgiska ingrepp, eller liknande åtgärder, i en flickas eller kvinnas underliv som vidtas i syfte att det ska framstå som att hon är oskuld. Exempelvis genom att med olika metoder försöka konstruera något som ska föreställa en mödomshinna. I likhet med oskuldskontroller och oskuldsintyg finns inga kvantitativa studier eller

kartläggningar som belägger hur omfattande förekomsten av oskuldsingrepp är i Sverige, bland annat på grund av att dessa inte erbjuds öppet. Utredningens samlade slutsats är ändå att oskuldsingrepp förekommer i Sverige och att det finns en liten men tydlig efterfrågan på ingrepp riktad till vård. Ingreppen utförs såväl inom den offentliga som privata vårderna som inom den privata sfären. Det förekommer också även här att flickor och kvinnor med hemvist i Sverige tar sig utomlands för att genomgå oskuldsingreppet.

Åtgärder som övervägts

Enligt direktiven ska utredningen överväga behovet av åtgärder som stärker skyddet mot oskuldskontroller, oskuldsintyg, oskuldsingrepp och liknande fenomen samt oavsett ställningstagande i sak lämna förslag som innebär en kriminalisering. Uppdraget är primärt att överväga skärpta regler samt oavsett ställningstagande i sak lämna förslag som innebär en kriminalisering. Detta utesluter dock inte att även andra åtgärder föreslås.

De åtgärder som har övervägts är:

- förändringar i regler som rör förutsättningarna för åtgärder inom hälso- och sjukvården,
- förändringar i reglerna som rör ingripanden mot verksamheter och personal inom hälso- och sjukvården för överträdelser av reglerna,
- förändring av tillsynsarbetet i förhållande till hälso- och sjukvården, och
- straffrättsliga åtgärder, dvs. kriminalisering och straffskärpning.

Dessutom har utredningen undersökt behovet av att ändra bestämmelsen om utreseförbud i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) i syfte att motverka att flickor med hemvist i Sverige reser eller förs utomlands för att genomgå oskuldskontroller eller oskuldsingrepp. Som komplement till ovan angivna åtgärder har utredningen även övervägt olika former av kunskapshöjande åtgärder.

Utredningens förslag

Vad gäller de första tre punkterna ovan som avser behovet av förändringar av regelverket och tillsynen av hälso- och sjukvården, ser utredningen inget behov av förändringar. Inspektionen för vård och omsorgs tillsynsansvar bedöms redan omfatta nödvändiga åtgärder.

När det gäller behovet av straffrättsliga åtgärder vad gäller oskuldkontroller och oskuldsingrepp föreslås att utförandet av dessa bör kriminaliseras oavsett om samtycke lämnas och även när åtgärderna avser personer som fyllt 18 år. Som skäl för sina ställningstaganden redogör utredningen dels för i vilken utsträckning oskuldskontroller kan utgöra brott enligt nuvarande lagstiftning, dels vilka alternativa åtgärder som finns. Huvudskälet för en kriminalisering är att kontrollen och ingreppen skadar eller riskerar att skada kvinnors och flickors rätt och möjlighet till självbestämmande över sina kroppar och sin sexualitet, vilka bedöms som skyddsvärden.

Redan idag är det fråga om brott om någon förmås delta i en oskuldskontroll genom sådant tvång som avses i bestämmelsen om olaga tvång. Det är även ett brott att genomföra en oskuldskontroll på någon som inte deltar frivilligt. När målsäganden är över 15 år kan det bli fråga om brott som våldtäkt och sexuellt övergrepp alternativt ofredande eller möjligen sexuellt ofredande. Om en oskuldskontroll utgör våldtäkt eller sexuellt övergrepp omfattas även situationer där gärningspersonen saknade uppsåt men var grovt oaktsam i förhållande till att deltagandet var ofrivilligt.

När det gäller sexualbrott mot barn under 15 år finns det inte något krav på att deltagandet ska vara ofrivilligt. Vid en oskuldskontroll som genomförs på ett barn under 15 år kan det bli fråga om våldtäkt mot barn, sexuellt övergrepp mot barn eller möjligen sexuellt ofredande.

Oskuldskontroller som utförs på de som är över 15 år och som deltar frivilligt är däremot idag inte brottsliga – vilket utredningen förordnar. Utredningen konstaterar att det inte finns något egenvärde för kvinnor att genomgå en oskuldskontroll och att det finns skäl att anta att de berörda kvinnorna i stor utsträckning genomgår kontrollen på grund av rädsla eller oro trots att de egentligen inte vill.

Utredningen ser inte heller att alternativa åtgärder som exempelvis förbud av oskuldskontroller i regelverket för hälso- och sjukvårdspersonal skulle räcka utan tvärtom kan innebära viss dubbelreglering. I stället lyfter utredningen bland annat att en kriminalisering kan utgöra ett avståndstagande från den kvinnosyn som den aktuella företeelsen är ett uttryck för och därmed samtidigt understryka värdet av grundläggande likabehandling mellan könen.

Förslag på straffbestämmelse avseende oskuldskontroller:

Straffbestämmelsen ska placeras i 4 kap. brottsbalken och omfatta den som undersöker någon annans kvinnliga könsorgan i syfte att, för egen eller annans del, bedöma om personen är eller framstår som oskuld. Brottet ska benämnas oskuldskontroll. Straffet ska vara böter eller fängelse i högst ett år. Om det rör sig om ringa fall ska gärningen dock inte utgöra brott

När det gäller oskuldsingrepp ser utredningen likheter med oskuldskontroller, exempelvis vad gäller flickors och kvinnors rädsla och oro för allvarliga konsekvenser om de motsäger sig ett ingrepp. En väsentlig skillnad är dock att ingreppen i större utsträckning kan leda till fysiska skador. I betänkandet föreslås att oskuldsingrepp kriminaliseras.

Förslag på straffbestämmelse avseende oskuldsingrepp:

Genom en ny bestämmelse i könsstympningslagen ska ingrepp i någon annans kvinnliga könsorgan som görs i syfte att det ska framstå som att personen är oskuld (oskuldsingrepp) förbjudas. Förbudet ska gälla oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte. Den som bryter mot förbudet ska dömas till böter eller fängelse i högst ett år. Könsstympningslagens rubrik ska ändras till lag (1982:316) med förbud mot oskuldsingrepp och könsstympning av kvinnor.

När det gäller oskulddintyg förordnar utredningen att intygande av sexuell oskuld inte kriminaliseras. Det huvudsakliga skälet till detta är att förslaget att kriminalisera oskuldskontroller i praktiken minskar utrymmet att straffritt intyga oskuld. Intygandet bygger ofta på en oskuldskontroll. Dessutom bedöms ett intygande som mindre integritetskränkande än en oskuldskontroll.

Enligt regeringens direktiv ska utredningen dock oavsett ställningstagande i sak lämna förslag som innebär en sådan kriminalisering.

Förslag på straffbestämmelse om intygande av sexuell oskuld:

Den som intygat att en annan person är eller inte är oskuld med hänsyn till det kvinnliga könsorganets beskaffenhet döms för intygande av sexuell oskuld till böter eller fängelse i högst sex månader. Om det rör sig om ringa fall utgör gärningen dock inte brott.

Under utredningen har det framkommit att det finns risk för att barn under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att genomgå ett oskuldsingrepp eller en oskuldskontroll. Därför föreslås en utökning av möjligheten att besluta om utreseförbud enligt 31 a § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) även utifrån oskuldskontroll eller oskuldsingrepp. Idag omfattar utreseförbudet barn där det finns en påtaglig risk för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas. I promemorian Ett utvidgat utreseförbud för barn (Ds 2022:9) som just nu bereds inom Regeringskansliet föreslås bland annat en mer generell utformning av bestämmelsernas tillämpningsområde. Om promemorians förslag inte skulle genomföras menar utredningen att det bör övervägas om inte risken för att barnet utsätts för oskuldskontroller och oskuldsingrepp bör upptas vid sidan av könsstympning och barnäktenskap i bestämmelserna.

Förslag om utvidgning av grunderna för utreseförbud enligt LVU:

Utreseförbud enligt 31 a § lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga ska meddelas även när det finns påtaglig risk för att någon som är under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att genomgå ett oskuldsingrepp eller en oskuldskontroll. En särskild reglering om detta bör införas. Detta kan ske antingen genom att förslaget om ett utvidgat utreseförbud i promemorian Ett utvidgat utreseförbud (Ds 2022:9) genomförs eller genom förslaget i detta betänkande.

Underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskap

I utredningens uppdrag har det också ingått att ta ställning till om underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott bör kriminaliseras. I likhet med oskuldskontroll, oskuldsintyg och oskuldsingrepp har dessa företeelser kopplingar till hedersstrukturer.

Idag gäller att den som underlåter att i tid anmäla eller annars avslöja eller förhindra ett förestående eller pågående brott kan under vissa förutsättningar dömas för detta enligt 23 kap. 6 § brottsbalken. Det finns emellertid inte någon allmän skyldighet att ingripa på detta sätt. En grundläggande förutsättning är bland annat att straffansvar för underlåtenhet att avslöja eller förhindra brottet är särskilt föreskrivet och att brottet fortfarande är förestående eller pågående vid den tidpunkt när gärningspersonen får kännedom om det. Det finns inte någon skyldighet att avslöja brott som är avslutade. Ytterligare en förutsättning för straffansvar är att brottet kan avslöjas eller förhindras utan fara för den handlande eller någon annan.

Utredningen har utifrån fyra punkter motiverat sitt ställningstagande:

- En kriminalisering är motiverad med hänsyn till brottens allvar
- En kriminalisering kan bidra till att äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott förhindras eller avbryts
- Det finns en lucka i den nuvarande regleringen
- Det är synnerligen angeläget att tvångs- och barnäktenskap inte kommer till stånd

Brotten äktenskapstvång och barnäktenskapstvång bedöms med hänsyn till straffskalorna och de straff som döms ut som tillräckligt allvarliga för att motivera även en kriminalisering av underlåtenhet att avslöja dem. Båda brotten involverar ofta flera personer och är till sin natur sådana att det krävs viss planering vilket gör att det typiskt sett finns ett utrymme att förhindra dem genom ett avslöjande. Ett exempel på

tillämpningsområde kan vara personer som får kännedom om ett nära förestående tvångs- eller barnäktenskap men som inte kan dömas för medverkan till brottet. I betänkandet föreslås därför att underlåtenhet att avslöja eller förhindra äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott ska kriminaliseras.

Straffskalan för underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott har bestämts genom en hänvisning till vad som är stadgat för den som endast i mindre mån medverkat till brottet. Frågan om straff ska alltså bedömas efter de grunder som angetts i 23 kap. 5 § brottsbalken. Detta innebär bland annat att straffskalan börjar vid allmänna bötesminimum och att det i ringa fall inte ska dömas till ansvar. Enligt 6 § får det, till skillnad från vid medverkan till brott, inte dömas ut ett högre straff än fängelse i två år.

För såväl förslagen om kriminalisering av oskuldskontroll, oskuldsintyg och oskuldsingrepp som vid underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskap föreslås att lagändringarna ska träda i kraft den 1 januari 2025.

Del 2 Omvändelseförsök av hbtq-personer

Uppdragets andra del har varit att analysera och redogöra för vilket straffansvar som finns när det gäller så kallade omvändelseförsök av hbtq-personer. I uppdraget har ingått att ta ställning till om det straffrättsliga skyddet bör förstärkas. Vid överväganden om en eventuell kriminaliseringen behöver det dock säkerställas att en straffbestämmelse inte omfattar den könsbekräftande vården.

Bakgrund

De formella rättigheterna för hbtq-personer har sedan första hälften av 1900-talet på ett påtagligt sätt stärkts i Sverige och parallellt med detta synen på homosexuella, bisexuella, transpersoner och queera. 1944 avkriminaliserades sexuella handlingar mellan personer av samma kön, 1979 tog Socialstyrelsen bort sjukdomsstämpeln på homosexualitet och 2009 avskaffades transvestism som sjukdomsbegrepp. Ytterligare en mängd reformer och lagändringar har därefter sammantaget medfört att möjligheterna att få leva i enlighet med sin sexuella läggning och/eller könsidentitet blivit större i Sverige. Utredningen konstaterar samtidigt att undersökningar visat att hbtq-personer som grupp är mer utsatta för våld och hot samt diskriminering än andra vilket påverkar både hälsa och livsvillkor. Rapporter och forskning som specifikt rör omvändelseförsök av hbtq-personer i Sverige är dock mycket begränsade. Utredningen utgår därför till stor del från Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) rapport Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige från 2022 som är den enda systematiska kartläggning som har gjorts av förekomsten av omvändelseförsök i Sverige.

Centrala begrepp och förekomst

I MUCF:s rapport, liksom i utredningen, definieras omvändelseförsök som påtryckningar och tvång som syftar till att få en person att förändra, permanent dölja eller avstå från att leva i enlighet med sin sexuella läggning eller könsidentitet eller uttrycka kön på det sätt personen själv vill.

Av definitionen följer att det ska vara fråga om handlingar som syftar till att åstadkomma en förändring av personens inre liv och identitet eller beteende. Begreppet omvändelseförsök får anses syfta på försök att åstadkomma varaktiga förändringar av personens sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck, det vill säga en "omvändelse". En annan gemensam nämnare är att omvändelseförsök inte utgår från en neutral eller accepterande inställning till personens sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck.

I stället utgår de från att avvikelser från normen ses som sjukligt, syndigt eller på annat sätt inte önskvärt. Tillvägagångssätten vid omvändelseförsök kan också variera stort, alltifrån hormonbehandlingar, samtalsterapier, religiösa ritualer och själavårdande samtal till utfrysning, övertalningsförsök, försök till tvångsäktenskap och våldshandlingar.

Omvändelseförsök har i flera fall kopplingar till hedersrelaterat våld och förtryck. Det finns vetenskap om att unga hbtq-personer utsätts för våld, hot och kontroll i en hederskontext. De kan även skickas på så kallade uppfostringsresor som syftar till att förändra deras normbrytande beteende till släkt i ett annat land eller till någon form av läger, exempelvis i Kenya, Somalia eller USA. Unga hbtq-personer kan också tvingas till äktenskap.

I sitt kartläggningssupplett ställde MUCF bland annat frågor om utsatthet för omvändelseförsök i den nationella ungdomsenkäten år 2021. Enkäten genomförs var tredje år och riktar sig till unga mellan 16 och 25 år. Samtliga deltagare fick frågan om någon eller några försökt påverka dem i syfte att förändra deras sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Av de som svarade på enkäten uppgav 18 procent av hbtq-personerna att så var fallet - medan motsvarande andel bland de som identifierade sig som heterosexuella och i enlighet med det kön som de tilldelats vid födseln var två procent. Ungdomsenkäten innehöll även en fråga om de unga fick gifta sig med vem de ville, oavsett sexuell läggning och kön. Det var färre hbtq-personer (77 procent) än heterocispersoner (84 procent) som svarade ja på den frågan bland unga med utländsk bakgrund.

Sammantaget visar MUCF:s kartläggning och övriga tillgängliga uppgifter på att omvändelseförsök i viss utsträckning existerar i Sverige, dock inte i alla former som förekommer eller har förekommit historiskt och internationellt. Exempelvis finns inget som tyder på att kroppspåverkande metoder används vid omvändelseförsök i Sverige. Det finns inte heller någon klar uppgift om terapiimiterande metoder. Utredningen menar att förekomsten av omvändelseförsök i Sverige i huvudsak därför kan hänföras till de metoder som bygger på religiösa ritualer och andra handlingar med religiös koppling, såsom förbön, själavårdande samtal och andeutdrivning samt andra påverkansförsök som kan sträcka sig från utfrysning och verbala övertalningsförsök till tvångsäktenskap och allvarliga våldshandlingar.

Straffansvar vid omvändelseförsök

Som en del av uppdraget har utredningen haft att ta ställning till om det straffrättsliga skyddet bör förstärkas. Utredningen har utifrån fyra punkter bedömt att det inte bör införas en särskild reglering som kriminaliserar omvändelseförsök:

- I stor utsträckning är de tillvägagångssätt som förekommer vid omvändelseförsök redan kriminaliserade.
- Den nuvarande straffrättsliga regleringen omfattar redan de allvarigaste förekommande påverkansmedlen
- De handlingar som faller utanför det straffbara området är inte tillräckligt allvarliga för att motivera en kriminalisering
- Kriminalisering är inte ett effektivt medel för att motverka det oönskade beteendet

Som skäl till sitt ställningstagande anför utredningen att av kriminaliseringsprinciperna följer att man bör kunna peka på förekomsten av ett beteende som innebär påtaglig skada eller fara på ett skyddsvärt intresse, och som inte på ett tillräckligt sätt skyddas av

befintlig lagstiftning. Utredningens bedömning är att den nuvarande regleringen ger goda möjligheter att ingripa straffrättsligt mot olika former av påverkan i omvändelsesyfte. De allvarligaste formerna av påverkan som förekommer i Sverige menar man redan utgör brott. Det kan handla om att hbtq-personer utsätts för olaga tvång, misshandel, olaga frihetsberövande, olaga hot, äktenskapstvång eller ofredande. I ett omvändelseförsök kan det även ingå gärningar som utgör förtal, förolämpning eller hets mot folkgrupp. Även bestämmelserna om olaga förföljelse, grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning samt hedersförtryck kan bli aktuella.

Utredningen framhåller också att vissa former av påverkansmedel inte utgör generellt brott i dag. Det handlar om olika former av verbal påverkan, påverkan genom suggererande ritualer och liknande handlingar samt olika slags social bestraffning, såsom utfrysning. Här menar utredningen att det inte är klarlagt hur vanliga de nu diskuterade formerna av påverkan är och att det även är svårt att i det befintliga kunskapsunderlaget skilja ut verbala påverkansförsök som bör räknas som omvändelseförsök från de som inte bör räknas som sådana. Den närmare omfattningen är därmed svår att bedöma även om underlaget inte ger stöd för en omfattande förekomst.

Likaså kan verbal påverkan samt suggererande ritualer och liknande handlingar i många fall redan utgöra brott. Upprepade ovälkomna försök att verbalt påverka någon i omvändelsesyfte genom uppmaningar eller liknande kan utgöra ofredande precis som hänsynslösa uttalanden. Det gäller även suggererande ritualer och liknande handlingar som riktas mot en person och som är oönskade då ofredandebestämmelsen har ett brett tillämpningsområde.

Utredningen slår vidare fast att omvändelseförsök är skadliga såväl för den enskilde som för hbtq-personer som grupp och kan leda till psykisk ohälsa och självmordsförsök samt en rad andra negativa psykosociala konsekvenser. Omvändelseförsök kan även bidra till stigmatisering. Omvändelseförsök utgör dock inte en typ av beteende. Det handlar i stället om många sinsemellan olikartade beteenden som används som påverkansmedel i ett och samma syfte. Hur skadligt ett omvändelseförsök är beror därför enligt utredningens slutsats på omständigheterna i det enskilda fallet. De allvarligaste formerna av påverkan som förekommer i Sverige utgör också enligt dessa redan brott.

En kriminalisering är inte ett effektivt medel för att motverka det oönskade beteendet, menar utredningen. Bland annat skulle den behöva utformas på ett sådant sätt att den är förenlig med skyddet för fri- och rättigheter. Detta innebär bland annat att det inte är möjligt att införa ett absolut förbud mot handlingar i omvändelsesyfte. Den samlade bedömningen är därför att en sådan bestämmelse sannolikt inte på något effektivt sätt skulle bidra till ett stärkt skydd mot omvändelseförsök. Bevis- och tillämpnings-svårigheter kan uppstå i och med kravet på att gärningen ska utföras i omvändelsesyfte. Gränsdragningen mot sådana samtal som syftar till ett utforskande av sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck kan i enskilda fall vara svår att dra.

En särskild straffskärpningsgrund för omvändelseförsök

Utredningen bedömer att befintliga bestämmelser ger tillräckliga möjligheter att beakta den skada eller kränkning det innebär att genom påtryckningar eller tvång försöka förmå någon att förändra eller undertrycka sin sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. En särskild straffskärpningsgrund anses därför inte nödvändig.

I 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken finns en allmän regel om bedömningen av brottets straffvärde. Vid denna bedömning ska det beaktas vilken skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit och vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta. Vidare ska gärningspersonens avsikter eller motiv beaktas. Det ska också särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Ingen bestämmelse i kapitlet tar uttryckligen sikte på gärningar som utförs i omvändelsesyfte, konstaterar utredningen. Men flera olika bestämmelser kan emellertid tillämpas på sådana gärningar i straffvärdehöjande riktning, exempelvis finns sedan 1 juli 2020 en bestämmelse i 29 kap. 2 § 10 brottsbalken som innebär att hedersmotiv ska bedömas som en försvårande omständighet när en domstol ska bestämma straffet för ett brott.

Stadsledningskontorets beredning av ärendet

I stadsledningskontorets beredning har också tjänstepersoner från Regionalt stödcentrum heder och Resursteam heder deltagit. Tjänstepersonerna delar i stort utredningens beskrivning av förekomsten av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp och menar att betänkandets förslag på ny lagstiftning är relevant - även om uppfattningen är att straffvärdet kan ligga högre. Det gäller både en kriminalisering av oskuldskontroller, oskuldsingrepp och underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskap. Vad gäller oskuldsintyg framförs en risk med att utförandet av oskuldsintyg kan öka om oskuldskontroller kriminaliseras samtidigt som en kriminalisering av att utfärda intyg uteblir. Det skiljer sig ifrån utredningens resonemang om att en kriminalisering av oskuldskontroller förmodar minska antalet oskuldsintyg.

Det finns i staden en stor igenkänning i hur utredningen beskriver att upprätthållandet av familjens eller släktens heder sätter flickor och kvinnor under hård press. Något samtycke går det därför inte i praktiken att tala om - vilket gör att förslaget om att samtycke inte ska utgöra en grund för ansvarsfrihet för gärningsmannen är välkommet. Erfarenheten är att det i en del fall till och med är flickorna/kvinnorna som själva tar kontakt för att få hjälp med ett så kallat oskuldsingrepp då de räds konsekvenserna av att betraktas som icke oskulder. Flickor som själva kan vara medvetna om att det inte finns någon mödomshinna, men som vet att denna kunskap inte är tillräckligt spridd och etablerad inom grupper med starka hedersnormer. För att stävja och förebygga oskuldskontroller och ingrepp poängteras därför behovet av kompetenshöjande insatser som komplement till lagda lagförslag. Dessa bör rikta sig både till de berörda målgrupperna och till yrkesverksamma. Ett långsiktigt arbete med syftet att nå normförändringar lyfts som mycket önskvärt.

Likaså välkomnas en kriminalisering av underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskap för att markera frågans allvar. Här skulle staden dock gärna se ett tydliggörande av vad en sådan lagändring innebär vad gäller kommunanställdas ansvar. I det ordinarie arbetet inom staden är det inte helt ovanligt att möta/höra berättelser om hot om äktenskapstvång – och det skulle därför vara önskvärt med ett klargörande av hur långt medarbetarens ansvar att anmäla sträcker sig.

Förslaget om att barn under 18 år som förs utomlands i syfte att genomgå ett oskuldsingrepp eller oskuldkontroll även ska omfattas i beslut om utreseförbud i enlighet med LVU ses utifrån stadens erfarenheter som angeläget. För att ta ett samlat grepp kring frågan om utreseförbud utifrån en hederskontext, skulle staden även vilja lyfta att

uppfostringsresor också skrevs in. Vad gäller en kriminalisering av omvändelseförsök av hbtq-personer, kan den sägas tänga utredningens resonemang kring skyddsvärdet av kvinnors och flickors rätt och möjlighet till självbestämmande över sina kroppar och sin sexualitet. En kriminalisering av omvändelseförsök av hbtq-personer skulle därför innebära ett viktigt signalvärde då stadens erfarenhet är att hbtq-personer utsatta i en hederskontext är en särskilt utsatt målgrupp.

Göteborgs Stads HBTQI-råds synpunkter

Göteborgs Stads HBTQI-råd har huvudsakligen fokuserat på del 2 i betänkandet. Rådet delar inte utredningens slutsats om att omvändelseförsök inte ska kriminaliseras – utan föreslår att en ny brottsrubricering, Olaga påverkan, införs som direkt tar sikte på hbtqi-personers utsatthet. Dessutom menar rådet att uppfostringsresor av hbtq-personer bör ingå i beslut om utreseförbud i enlighet med LVU. Rådet tar i sitt resonemang bland annat avstamp i Europaparlamentets resolution från 2018 om situationen för grundläggande rättigheter inom EU där ett förbud av ”omvändelseterapi” uttryckligen välkomnas. Likaså har FN:s oberoende expert mot diskriminering på grund av sexuell läggning och könsidentitet uppmanat medlemsstaterna att förbjuda omvändelseförsök - vilket idag är genomfört i ett tiotal länder.

Rådet menar att de brott som idag kan komma i fråga i samband med så kallad omvändelseförsök av hbtq-personer, exempelvis olaga hot, ofredande och misshandel, inte i tillräcklig omfattning fångar motivet bakom – och att det därför behövs såväl en kriminalisering av omvändelseförsök. Försök att omvända en person berör på djupet personens grundläggande identitet och bör av det skälet betraktas som allvarligt nog för att motivera att fenomenet kriminaliseras, menar rådet som inte heller känner till något fall där den befintliga lagstiftningen i praktiken har tillämpats. Ytterligare en brist i den befintliga lagstiftningen som lyfts är att den inte på ett tydligt vis speglar de systematiska och upprepande påtryckningar som hbtq-personer kan tvingas leva med. I det avseendet menar rådet att paralleller kan dras till brottsrubriceringen grov kvinnofridskränkning.

Rådet beklagar vidare att kunskapsunderlaget vad gäller omvändelseförsök i utredningen är begränsat då rådets samlade erfarenhet tyder på att den påverkan hbtq-personer utsätts för idag både är betydande och förekommer i en mängd sammanhang både i Göteborg och övriga landet. Påtryckningarna, som kan komma från såväl den närmaste omgivningen som religiösa samfund, kan i sig vara subtila men ändå på ett omfattande sätt påverka hbtq-personens livsvillkor. Bland annat genom att personen förmås att acceptera en tyst överenskommelse om att få vara sig själv med förbehållet att detta inte uttalas eller syns. Till skillnad från heterosexuella flickor och kvinnor som riskerar att utsättas för oskuldskontroller och ingrepp, har hbtq-personer även ett heteronormativt svenskt samhällsliv att förhålla sig till. Detta menar rådet ytterligare kan påverka ett befarat mörkertal.

Stadsledningskontorets bedömning

Stadsledningskontoret delar förvaltningarnas bedömning att utredningen i huvudsak beskriver förekomsten av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp på ett relevant sätt, likaså behovet av ny lagstiftning. Det betyder att stadsledningskontoret ställer sig bakom en kriminalisering av oskuldskontroller, oskuldsingrepp och underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskap. Då det inte kan uteslutas att

så kallade oskuldsintyg utfärdas även om oskuldskontroller kriminaliseras menar stadsledningskontoret dock att även utfärdande av intyg bör straffbeläggas.

Ett förtydligande av vad skyldigheten att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskap innebär för kommunalt anställda är också önskvärt – särskilt för de som i sin profession dagligdags möter människor där dessa fenomen ofta förekommer. Detta gäller bland annat anställda inom socialtjänsten som också har sekretessregler att förhålla sig till.

För att motverka risken med att barn under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att genomgå ett oskuldsingrepp eller en oskuldskontroll, föreslås det i betänkandet att även oskuldskontroll och oskuldsingrepp inkluderas i beslut om utreseförbud i enlighet med 31 a § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Ett förslag som välkomnas av stadsledningskontoret då risken för att flickor med hemvist i Sverige i än större omfattning än idag kan komma att åka utomlands för att genomgå oskuldskontroller och/eller oskuldingrepp om detta kriminaliseras. Till skillnad från utredningens förslag menar dock stadsledningskontoret att även uppfostringsresor bör beaktas i beslut om utreseförbud.

Vad gäller omvändelseförsök av hbtq-personer menar stadsledningskontoret att då dessa riktar sig mot en persons grundläggande identitet blir företeelsen särskilt allvarlig. Inte minst utifrån den dubbla utsatthet som hbtqi-personer som lever i en hederskontext och samtidigt behöver förhålla sig till ett heteronormativt svenskt samhälle lever med. Lagstiftning vad avser vissa delar av det hbtq-personer kan utsättas för finns redan idag på plats såsom exempelvis olaga hot och ofredande, men stadsledningskontorets bedömning är att gällande lagstiftning inte fullt ut motsvarar hbtq-personers behov av straffrättsligt skydd från en massiv lågintensiv påverkan från omgivningen att ”omvända sig”. En påverkan som kan uppträda på många olika sätt och utifrån olika allvarlighetsgrad, men kännetecknas av att den både är systematisk och upprepande och kan komma från både personens närhet och exempelvis religiösa samfund. Här kan paralleller dras till grov kvinnofridskränkning, som i sin konstruktion samlat värderar flera enskilda handlingar. Stadsledningskontoret ser därför gärna att en ny brottsrubricering utformades för att bättre fånga den särskilda utsatthet som hbtq-personer utsätts för genom omvändelseförsök.

Jonas Kinnander

Eva Hessman

Direktör Ärende och utredning

Stadsdirektör

Utredningsuppdraget

Utredningens uppdrag har bestått av två delar. Den första delen har rört så kallade oskuldskontroller, utfärdande av oskuldsintyg och oskuldsingrepp (även kallade hymenoperationer eller oskuldsoperationer). Utredningen har haft i uppdrag att inhämta kunskap om förekomsten av sådana fenomen såväl inom hälso- och sjukvården som i samhället i övrigt. Vidare har utredningen haft i uppdrag att analysera och ta ställning till hur skyddet mot sådan otillbörlig kontroll av flickors och kvinnors sexualitet kan stärkas. I den första delen av uppdraget har även ingått att analysera och ta ställning till om det bör vara kriminaliserat att underlåta att anmäla eller på annat sätt avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott.

Uppdragets andra del har varit att analysera och redogöra för vilket straffansvar som finns när det gäller så kallade omvändelseförsök av hbtq-personer. I uppdraget har ingått att ta ställning till om det straffrättsliga skyddet bör förstärkas.

Utredningen ska lämna nödvändiga författningsförslag. I den första delen av uppdraget ska utredningen oavsett ställningstagande i sak lämna förslag till kriminaliseringar i alla frågor.

Del 1 – oskuldskontroller m.m.

Förekomsten av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp

En oskuldskontroll är en undersökning av en flickas eller kvinnas underliv som genomförs i syfte att bedöma om hon är oskuld eller inte. Ett oskuldsintyg är ett intyg utfärdat av en läkare eller någon annan betrodd person i vilket en flicka eller kvinna direkt eller indirekt framställs som oskuld. Ett oskuldsingrepp är ett kirurgiskt ingrepp eller en liknande åtgärd i en flickas eller kvinnas underliv som vidtas i syfte att det vid ett senare tillfälle ska framstå som att hon är oskuld. Den betydelse av ordet oskuld som är relevant i den här utredningen är att en person inte har haft samlag.

Oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp kan inom en hederskontext fungera som en mekanism för att upprätthålla kontrollen över flickors och kvinnors sexualitet. En gemensam nämnare bakom förekomsten av dessa företeelser är normer om att flickor och kvinnor ska förbli oskulder till dess de har gift sig. En annan gemensam nämnare är föreställningen om att det finns fysiska tecken på att någon är oskuld. Där spelar föreställningen om den så kallade mödomshinnan en central roll. Flickor och kvinnor som är oskulder tros ha en hinna som täcker vaginalöppningen som brister vid det första samlaget med blödning som följd. Föreställningarna om "mödomshinnan" och andra fysiska tecken på att någon är oskuld är emellertid ogrundade.

Utredningen har gått igenom tidigare studier, kartläggningar och uppgifter i media samt tagit del av ärenden hos Inspektionen för vård och omsorg (IVO) som rör oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. Utredningen har även skickat frågelistor till lokala och regionala resurscentra samt ideella organisationer som arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck. Även det nationella centrumet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen i Östergötland har lämnat

uppgifter. Därtill har utredningen genomfört en enkät via e-post till ungdomsmottagningar och barnmorskemottagningar.

De samlade slutsatserna är att utförande av oskuldskontroller och oskuldsingrepp samt utfärdande av oskuldsintyg förekommer i Sverige. Det finns en efterfrågan i förhållande till vården och utredningen har fått uppgift om att oskuldskontroller och oskuldsingrepp utförs såväl inom den offentliga och privata vården som inom den privata sfären. Uppgifterna tyder inte på att förekomsten är omfattande, men det kan finnas ett mörkertal eftersom kartläggningen inte kan fånga in de fall där flickor och kvinnor inte söker stöd eller vänder sig till hälso- och sjukvården. Det förekommer även att flickor och kvinnor med hemvist i Sverige genomgår oskuldskontroller och oskuldsingrepp i utlandet.

Åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp

Utredningens förslag och bedömningar

Utredningen föreslår att det införs en ny straffbestämmelse om oskuldskontroll i fjärde kapitlet brottsbalken. Den nya bestämmelsen innebär ett straffansvar för den som undersöker någon annans kvinnliga könsorgan i syfte att, för egen eller annans del, bedöma om personen är eller framstår som oskuld. Om det rör sig om ringa fall ska gärningen dock inte utgöra brott. Straffskalan ska vara böter eller fängelse i högst ett år.

Utredningen föreslår även att oskuldsingrepp ska förbjudas genom nya bestämmelser i lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor. Förbudet ska omfatta ingrepp i någon annans kvinnliga könsorgan som görs i syfte att det ska framstå som att personen är oskuld. Den som bryter mot förbudet ska dömas till böter eller fängelse i högst ett år. Lagens rubrik föreslås ändras till lag (1982:316) med förbud mot oskuldsingrepp och könsstympning av kvinnor.

Samtycke från den som underkastat sig en oskuldskontroll eller ett oskuldsingrepp ska inte utgöra en grund för ansvarsfrihet för gärningspersonen.

Utredningen föreslår vidare en utökning av möjligheten att besluta om utreseförbud enligt 31 a § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Ett sådant förbud ska även omfatta fall där det finns påtaglig risk för att någon som är under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att genomgå ett oskuldsingrepp eller en oskuldskontroll.

Utredningen har bedömt att intygande av sexuell oskuld (oskuldsintyg) inte bör kriminaliseras. Utredningen har inte heller ansett att det finns behov av att ändra regelverket för hälso- och sjukvården eller att ge IVO ett särskilt uppdrag att se över sitt arbetssätt. I betänkandet diskuteras även behovet av informations- och utbildningsinsatser. Slutsatsen är att det bör vara tillräckligt att se över och vid behov komplettera befintliga insatser av aktörer som exempelvis Socialstyrelsen och Skolverket. Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2025.

Skälen för förslagen och bedömningarna

Syftet med utredningen har, mot bakgrund av hur direktiven är formulerade, varit att lämna förslag som så långt möjligt motverkar oskuldskontroller, oskuldsintyg, oskuldsingrepp och liknande fenomen. Utredningen har övervägt ändringar i regelverket för hälso- och sjukvården som gäller förutsättningarna för åtgärder inom vården samt möjligheterna att ingripa mot verksamheter och personal som bryter mot reglerna. De aktuella företeelserna förekommer emellertid även i samhället i övrigt. Att införa specifika förbud skulle därtill strida mot regelverkets systematik. Reglerna som rör ingripanden vid överträdelser synes vara adekvata för att tillgodose behovet av skydd mot

oskuldskontroller och oskuldsingrepp som utförs inom hälso- och sjukvården. Utredningen har därmed bedömt att det inte behöver genomföras en ändring i reglerna för hälso- och sjukvården. Utredningen har även bedömt att det inte finns möjlighet att i större utsträckning motverka oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp genom en förändring i IVO:s tillsynsarbete.

Utredningen har även analyserat behovet av straffrättsliga åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp. Mot bakgrund av tillämpningsområdet för befintliga straffbestämmelser är frågan om det finns skäl att kriminalisera:

- oskuldskontroller oavsett samtycke från flickan eller kvinnan, dvs. när kontrollerna inte utgör något sexualbrott, olaga tvång eller något annat brott,
- utfärdande av oskuldsintyg, och
- oskuldsingrepp oavsett samtycke, dvs. när samtycke annars skulle befria från ansvar för misshandel.

Kriminalisering av oskuldskontroller och oskuldsingrepp

Utförandet av oskuldskontroller och oskuldsingrepp kan förstärka eller bekräfta de så kallade hedersnormerna och de felaktiga föreställningarna om den kvinnliga anatomin. Hedersnormer kan i sin tur leda till våld, hot, kränkningar och inskränkt frihet för de flickor och kvinnor som lever i en hederskontext.

Ofrivilliga oskuldskontroller är därtill skadliga och kränkande. I de fall kontrollerna genomförs till synes frivilligt är risken stor att flickorna och kvinnorna i själva verket har gått med på dem trots att de egentligen inte vill, på grund av rädsla eller oro för mer eller mindre allvarliga konsekvenser. Även om kontrollerna genomförs med samtycke hade de inte förekommit utan påtryckningar eller förväntningar från gruppen. De berörda flickorna och kvinnorna saknar för egen del intresse av att genomgå kontrollerna, utöver de eventuella fördelar de kan få av att anpassa sig till gruppens påtryckningar och förväntningar. Även om det inte skulle uppstå någon skada eller kränkning i det enskilda fallet är det således fråga om åtgärder som typiskt sett kan skada den psykiska hälsan och kränka den sexuella integriteten. Eftersom det uteslutande är flickor och kvinnor som kontrolleras på detta sätt handlar det om en diskriminerande sedvänja.

Det finns även en risk för att flickor och kvinnor genomgår oskuldsingrepp trots att de egentligen inte vill, på grund av rädsla eller oro för mer eller mindre allvarliga konsekvenser. Det förekommer också att ingreppen görs efter direkt påtryckning från familjen eller släkten. Oskuldsingrepp kan även i likhet med oskuldskontroller förstärka eller bekräfta hedersnormer och oskuldsnormer. Genom ingreppen utsätts flickor och kvinnor dessutom för risker utan någon motsvarande nytta för dem själva. Forskningen är näst intill obefintlig om oskuldsingrepp leder till önskad effekt och om eventuella bieffekter. Ingreppet löser inte de bakomliggande problemen och utgör inte heller ett lämpligt svar på en eventuell hotbild mot flickan eller kvinnan. Alternativa åtgärder har inte bedömts kunna ersätta en kriminalisering. Utredningen har beaktat motstående intressen och andra argument som talar emot åtgärderna, men bedömt att de inte är tillräckligt starka.

Kriminalisering av intygande av sexuell oskuld

Det finns skäl som talar för en kriminalisering även av intygande av sexuell oskuld. Intygandet kan

förstärka och bekräfta hedersnormer och felaktiga föreställningar om den kvinnliga anatomin. Det innebär även en kränkning för en flicka eller kvinna att hennes sexualitet på ett otillbörligt sätt görs till en angelägenhet för en vidare krets. Ett intygande får emellertid typiskt sett anses mindre integritetskränkande än en oskuldskontroll. Intygandet bygger ofta på en oskuldskontroll och genom kriminaliseringen av oskuldskontroller minskar i praktiken utrymmet att straffritt intyga oskuld. Ett förbud mot oskuldsintyg som omfattar samtliga fall skulle behöva omfatta såväl skriftliga som muntliga intyganden för att bli effektivt. Det är en mycket långtgående åtgärd att förbjuda var och en att muntligen lämna en uppgift om att någon är oskuld utan koppling till en genomförd oskuldskontroll. Eftersom kriminalisering bör ske med restriktivitet finns det sammantaget inte tillräckliga skäl för en kriminalisering.

Utredningen ska enligt direktiven trots bedömningen föreslå hur en straffbestämmelse om oskuldsintyg skulle kunna utformas. En sådan straffbestämmelse bör utformas så att den innebär ett straffansvar för den som intygar att en annan person är eller inte är oskuld med hänsyn till det kvinnliga könsorganets beskaffenhet. I ringa fall bör gärningen dock inte utgöra brott. Straffskalan bör vara böter eller fängelse i högst sex månader.

Underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott

Utredningen föreslår att underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott ska kriminaliseras. Lagändringen föreslås träda i kraft den 1 januari 2025. Skälen för förslaget är i korthet följande. Brotten äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott är med hänsyn till straffskalorna och de straff som döms ut tillräckligt allvarliga för att motivera en kriminalisering även av underlåtenhet att avslöja dem. Båda brotten involverar ofta flera personer och är till sin natur sådana att det krävs viss planering vilket gör att det typiskt sett finns ett utrymme att förhindra dem genom ett avslöjande. En kriminalisering kan på sikt bidra till att fler personer som har kännedom om ett förestående tvångsäktenskap eller barnäktenskap känner sig förpliktade att ingripa eller informera myndigheter om vad som pågår. Det finns även ett praktiskt tillämpningsområde vid en kriminalisering i förhållande till personer som får kännedom om ett nära förestående tvångs- eller barnäktenskap men som inte kan dömas för medverkan till brottet. Detta gäller exempelvis bröllopsgäster samt personer som brottsoffret har anförtrött sig till.

Det är även rimligt att straffa samtliga som underlåter att avslöja ett förestående äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott. Det kan innebära stora negativa psykologiska effekter att gifta sig och sammanleva med en person mot sin egen vilja. Det finns en stor risk för sexuella övergrepp. Erfarenheter visar att många av de flickor och kvinnor som blir gifta mot sin vilja utnyttjas och far illa i sina äktenskap. Svårigheter att beviljas skilsmässa och stigmatisering av frånskilda kvinnor inom den egna gruppen kan göra situationen än svårare. Barn som ingår äktenskap fråntas inte bara sin barndom, utan förnekas i många fall även utbildning och utsätts, på grund av sin livssituation, för stora risker avseende hälsa och våld i hemmet. För den som utsätts för ett barn- eller tvångsäktenskap kan det bli fråga om livslånga negativa konsekvenser. Var och en som får kännedom om ett förestående äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott bör därför vara skyldig att anmäla eller på annat sätt avslöja brottet.

Konsekvenser av förslagen

De föreslagna kriminaliseringarna kan förväntas leda till en något ökad arbetsbörda för

rättsväsendets myndigheter. Kriminaliseringarna kan också påverka statens kostnader för offentliga försvarare och andra rättsliga biträden. Kriminaliseringen av oskuldskontroller och oskuldingrepp kommer i vissa fall aktualisera IVO:s skyldighet att åtalsanmäla hälso- och sjukvårdspersonal i vissa fall. Kostnadsökningarna är dock inte av en sådan omfattning som motiverar en höjning av berörda anslag.

Förslaget till ändring av reglerna om utreseförbud i LVU bör inte medföra sådana kostnadsökningar för kommunerna som innebär att staten ska kompensera dem.

Kriminaliseringen av underlåtenhet att anmäla eller annars avslöja äktenskapstvång och barnnäktenskapsbrott kan på sikt bidra till att fler som har kännedom om ett förestående tvångs- eller barnnäktenskap känner sig förpliktade att ingripa eller informera myndigheterna. Kriminaliseringen kommer således i viss mån att påverka brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.

Kriminaliseringen av oskuldskontroller och oskuldsingrepp kan förväntas bidra till att jämställdhetspolitikens mål uppnås och att flickors och kvinnors mänskliga rättigheter stärks.

Kriminaliseringen av underlåtenhet att avslöja barnnäktenskapsbrott bidrar till att stärka skyddet för barn- och unga mot att utsättas för brott. Kriminaliseringen av oskuldskontroller och oskuldsingrepp bidrar till att skydda även barn och unga mot sådana åtgärder. Genom utökade möjligheter till utreseförbud stärks detta skydd ytterligare. Förslagen innebär att rättigheterna enligt Barnkonventionen stärks.

Barn- och tvångsäktenskap kan även drabba hbtqi-personer. Förslagen till kriminaliseringar kan bidra till att förbättra även sådana personers rättigheter. Hbtqi-personer med kvinnligt könsorgan kommer skyddas av förbudet mot oskuldskontroller och oskuldsingrepp. Kriminaliseringarna bedöms bidra till att personer med funktionsnedsättning ska kunna åtnjuta sina rättigheter enligt konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Förslaget om ändring av reglerna om utreseförbud i LVU innebär en viss inskränkning i den kommunala självstyrelsen. Inskränkningen är proportionerlig.

Förslagen bidrar till att uppnå målen för regeringens politik för mänskliga rättigheter och politik mot diskriminering. Förslagen förbättrar möjligheten att uppnå det integrationspolitiska målet om lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund. Det finns inte behov av speciella informationsinsatser med anledning av förslagen.

Del 2 – omvändelseförsök

Utredningen bedömer att det inte bör införas en särskild reglering som kriminaliserar så kallade omvändelseförsök av hbtq-personer. Det bör inte heller införas en särskild straffskärpningsgrund för sådana försök.

Om omvändelseförsök

Utredningen har utgått från den definition av omvändelseförsök som Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) har använt i sin rapport Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige:

påtryckningar och tvång som syftar till att förmå någon att förändra, permanent dölja eller avstå från att leva i enlighet med sin sexuella läggning eller könsidentitet eller uttrycka kön på det sätt personen själv vill.

Omvändelseförsök förekommer över hela världen och många olika former finns beskrivna. En gemensam nämnare är det särskilda "omvändelsesyftet". En annan gemensam nämnare är att omvändelseförsök inte utgår från en neutral eller accepterande inställning till personens sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Det finns däremot en stor variation i fråga om tillvägagångssätt.

Av forskningen framgår att det inte finns stöd för att omvändelseförsök eller "omvändelseterapi" skulle kunna åstadkomma sådana förändringar som de syftar till. Däremot visar forskningen att omvändelseförsök är kopplade till negativa konsekvenser för de som genomgår dem, bland annat i form av psykisk ohälsa. Uppmaningar att förbjuda företeelserna har framförts av bland andra FN:s oberoende expert mot diskriminering på grund av sexuell läggning och könsidentitet samt av Europaparlamentet. Ett tiotal länder har infört förbud på nationell nivå. I andra länder, bland annat Norge, pågår arbete med sådan lagstiftning.

Omvändelseförsök kan utifrån tillvägagångssätt delas in i följande kategorier.

1. metoder som riktas direkt mot kroppen, såsom hormonbehandling och kirurgiska ingrepp ("kroppspåverkande metoder"),
2. metoder som liknar eller är hämtade från samtalsterapi, tolvstegsprogrammet och liknande ("terapiimiterande metoder"),
3. metoder som bygger på religiösa ritualer och andra handlingar med religiös koppling, såsom förbön, själavårdande samtal och andeutdrivning ("religiösa metoder"), samt
4. andra påverkansförsök som inte faller in under övriga kategorier, som kan sträcka sig från utfrysning och verbala övertalningsförsök till tvångsäktenskap och allvarliga våldshandlingar.

Skälen för utredningens bedömning

Av MUCF:s kartläggning och övriga uppgifter framgår att omvändelseförsök förekommer i Sverige i viss utsträckning, dock inte i alla former som förekommer eller har förekommit historiskt och internationellt. Det finns inte något som tyder på att det förekommer kroppspåverkande metoder (punkt 1) i Sverige. Det finns inte heller någon klar uppgift om att det förekommer terapiimiterande metoder Sammanfattning SOU 2023:37 22 (punkt 2). Eftersom kriminalisering inte bör ske i garderande eller förebyggande syfte finns därför inte anledning att överväga en kriminalisering av dessa former av omvändelseförsök. Uppgifterna om förekomst av omvändelseförsök i Sverige är i huvudsak hänförliga till de två sistnämnda kategorierna.

Kriminalisering bör utgöra den sista utvägen. För att ta ställning till behovet av en sådan åtgärd krävs bland annat att man kan peka på förekomsten av ett beteende som kan föranleda påtaglig fara eller skada, samt att en straffsanktion utgör ett effektivt medel för att motverka beteendet.

Omvändelseförsök är skadliga såväl för den enskilde som för hbtq-personer som grupp. De kan leda till psykisk ohälsa och självmordsförsök samt en rad andra negativa psykosociala konsekvenser. Omvändelseförsök kan även bidra till stigmatisering av hbtq-personer generellt genom att sprida eller förstärka patologiserande eller på annat sätt negativa föreställningar om sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck som avviker från normen.

Omvändelseförsök utgör dock inte en typ av beteende. Det handlar i stället om många sinsemellan olikartade beteenden som används som påverkansmedel i ett och samma syfte. Hur skadligt ett

omvändelseförsök är beror därför på omständigheterna i det enskilda fallet. De i Sverige allvarligaste förekommande påverkansmedlen utgör redan brott. Det kan handla om att hbtq-personer utsätts för påverkan genom handlingar som utgör olaga tvång, misshandel, olaga frihetsberövande, olaga hot, äktenskapstvång eller ofredande. I ett omvändelseförsök kan det även ingå gärningar som utgör förtal, förolämpning eller hets mot folkgrupp. Även bestämmelserna om olaga förföljelse, grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning samt hedersförtryck kan bli aktuella. Sammantaget ger den nuvarande regleringen goda möjligheter att ingripa straffrättsligt mot omvändelseförsök.

Vissa former av påverkansmedel utgör dock inte generellt brott i dag. I Sverige förekommer främst olika former av verbal påverkan, påverkan genom suggererande ritualer och liknande handlingar, exempelvis andeutdrivning, samt olika slags social bestraffning, såsom utfrysning. Även verbal påverkan samt suggererande ritualer och liknande handlingar bör många gånger kunna bedömas som brott, i första hand ofredande. Ofredandebestämmelsen har ett brett tillämpningsområde som inte enbart omfattar fysiska antastanden och störande kontakter utan även andra hänsynslösa ageranden som är ägnade att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt. Straffskalan för ofredande sträcker sig från böter upp till fängelse i högst ett år. Brottet kan även ingå i brotten olaga förföljelse, grov fridskränkning, grov kvinnofridskränkning och hedersförtryck, som har strängare straffskalor.

De påverkansförsök som faller utanför det straffbara området kan inte anses tillräckligt allvarliga för att motivera en kriminalisering. Utredningen har ändå övervägt om en särskild straffbestämmelse skulle ge ett effektivare skydd mot omvändelseförsök genom verbal påverkan eller ritualer och liknande handlingar. Bedömningen är emellertid att en sådan bestämmelse sannolikt inte på något effektivt sätt skulle bidra till ett stärkt skydd mot omvändelseförsök. Ett sådant brott skulle bli svårt att utreda och bevisa och bestämmelsen svår att tillämpa.

Det är klandervärt att försöka förändra eller undertrycka någon annans sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. En kriminalisering skulle sända en signal om detta från samhällets sida och kunna få en normerande effekt. En ny straffbestämmelse bör emellertid inte införas endast av den anledningen att lagstiftaren vill sända en signal. Det bör även kunna förutses att bestämmelsen i någon rimlig grad kommer att tillämpas i praktiken och bidra till att motverka det oönskade beteendet. För att bestämmelsen ska få en normerande effekt krävs vidare att den kan utformas på ett tillräckligt tydligt sätt.

Den samlade slutsatsen är att ytterligare kriminalisering inte skulle utgöra ett effektivt medel att motverka omvändelseförsök. En särskild reglering som kriminaliserar dessa bör därför inte införas.

Det bör inte heller införas en särskild straffskärpningsgrund för omvändelseförsök. Bestämmelsen om försvårande omständigheter i 29 kap. 2 § brottsbalken innehåller redan flera punkter som kan bli tillämpliga. Framför allt gäller detta sjunde punkten som tillämpas när ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av bland annat sexuell läggning samt könsöverskridande identitet eller uttryck. Det kan även särskilt beaktas om den tilltalade utnyttjat ett numerärt överläge eller annars utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (tredje punkten). Andra punkter som kan vara relevanta är att gärningen varit ägnad att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person (åttonde punkten), samt att ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons eller Sammanfattning familjs, släkts eller annan liknande grupps heder (tionde punkten). Sammantaget bör dessa bestämmelser ge goda möjligheter att utmätta tillräckligt stränga straff för omvändelseförsök.

Bilaga 2

Justitiedepartementet
ju.remissvar@regeringskansliet.se
ju.L5@regeringskansliet.se

Diarienummer Ju2023/01620

Göteborgs Stads yttrande över remiss från Justitiedepartementet – Förstärkt skydd för den personliga integriteten - behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp samt omvändelseförsök (SOU 2023:37)

Göteborgs Stad delar till stor del utredningens beskrivning av förekomsten av oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldsingrepp och behovet av ny lagstiftning och anser att förslagen i dessa delar bör tillstyrkas med hänsyn tagen till nedanstående synpunkter och förslag.

Vad gäller oskuldsintyg ser Göteborgs Stad dock en risk för att utfärdandet av oskuldsintyg kan öka om oskuldskontroller kriminaliseras samtidigt som en kriminalisering av att utfärda intyg uteblir. Göteborgs Stad förordnar därför att även utfärdande av oskuldsintyg straffbeläggs – vilket skiljer sig ifrån betänkandets förslag som utgår från att en kriminalisering av oskuldskontroller förväntas minska antalet utfärdade oskuldsintyg.

Utredningens redogörelse för hur upprättandet av heder på ett påtagligt och destruktivt sätt får konsekvenser för den som bryter mot de normer som finns inom gruppen stämmer väl överens med de erfarenheter Göteborgs Stads förvärvat i sitt arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck. Inom staden finns bland annat särskilda lokala hedersteam och ett regionalt stödcentrum. Inom dessa enheter finns erfarenhet av flickor och kvinnor som själva tagit kontakt för att få hjälp med ett så kallat oskuldsingrepp då de räds konsekvenserna av att betraktas som icke oskulder. Detta trots att flickorna/kvinnorna själva vet att förekomsten av en ”mödomshinna” inte finns men som de samtidigt är medvetna om är en kunskap som inte är tillräckligt spridd och etablerad inom grupper med starka hedersnormer. För att stävja och förebygga oskuldskontroller och ingrepp vill Göteborgs Stad därför lyfta behovet av kompetenshöjande insatser riktade till både de målgrupper som berörs och yrkesverksamma som ett komplement till lagda lagförslag.

Göteborgs Stad ställer sig även bakom en kriminalisering av underlåtenhet att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskap. Samtidigt skulle Göteborgs Stad gärna se ett förtydligande av vad skyldigheten att avslöja äktenskapstvång och barnäktenskap innebär för kommunalt anställda som i sin profession möter människor där dessa fenomen förekommer. Exempelvis vad gäller anställda inom socialtjänsten som också har sekretessregler att förhålla sig till.

För att motverka risken med att barn under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att genomgå ett oskuldsingrepp eller en oskuldskontroll, föreslås det i betänkandet att även oskuldskontroll och oskuldsingrepp inkluderas i beslut om utreseförbud i enlighet med 31 a § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Göteborgs Stad välkomnar förslaget då det finns en risk för att flickor med hemvist i Sverige i än större omfattning än idag kan komma att

åka utomlands för att genomgå oskuldskontroller och/eller oskuldningrepp om detta kriminaliseras. Göteborgs Stad skulle även vilja se att så kallade uppfostningsresor lades till och beaktades i beslut om utreseförbud.

Vad gäller så kallade omvändelseförsök av hbtq-personer har Göteborgs Stads HBTQI-råd, som är kommunstyrelsens samrådsorgans med hbtqi-communityt i Göteborg, betonat graden av allvar vid dessa försök då de bokstavligen tar sikte på att ”omvända” en person utan att hänsyn till dennes rätt att definiera sig själv och sin sexuella läggning. Det saknas även såväl i rådet som i Göteborgs Stad för övrigt uppgift om att den nuvarande straffrättsliga regleringen någon gång tillämpats. Detta trots en vetskap om att omvändelseförsök förekommer.

Göteborgs Stad delar därför inte utredningens slutsats att befintlig lagstiftning är tillräcklig utan vill se en kriminalisering av omvändelseförsök. Ett annat skäl är att befintlig lagstiftning inte på ett tydligt sätt utgår från gärningsmannens motiv. Den specifika press som hbtq-personer i en hederkontext kan utsättas för med systematiska och upprepande påtryckningar speglas inte heller i nuvarande lagstiftning. Påtryckningarna, som kan komma från såväl den närmaste omgivningen som religiösa samfund, kan i sig vara subtila men ändå på ett omfattande sätt påverka hbtq-personens livsvillkor. I det avseendet menar Göteborgs Stad att paralleller kan dras till brottsrubriceringen grov kvinnofridskränkning.

Göteborgs Stad ser därför ett behov av att ny brottsrubricering utformas som på ett tydligare sätt motsvarar den särskilda utsatthet som hbtq-personer utsätts för genom omvändelseförsök.

För Göteborgs Kommunstyrelse